

GLOBALIZACIJSKO BRISANJE – ZA ILI PROTIV?

Antun ŠUNDALIĆ
Ekonomski fakultet, Osijek

UDK: 316.42.052
Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 5. 12. 2001.

Globalizacijski fenomen ima svoju dugu prošlost, a u posljednja dva stoljeća možemo govoriti o najmanje dva shvaćanja globalizacije. Dok je, na primjer, XIX. stoljeće globalizaciju živjelo kao sociokulturni fenomen u kojemu središnje mjesto imaju čovjek kao radna snaga, migracije potaknute industrijalizacijom te materijalni resursi, krajem XX. stoljeća globalizacija je tehničko-tehnološki fenomen koji je određen tehnološkim mogućnostima i njima proizvedenim potrebama umrežavanja svijeta politički, gospodarski, vojno i kulturno. U tom drugom značenju živi današnji svijet. Internacionalizirana politika, korporacijski menadžment, mekdonaldizirana kultura – ključna su obilježja suvremenoga kapitalizma koja se podvode pod globalizacijske procese izgradnje novoga svijeta. U njemu, pak, postoje "graditelji" i "ugrađeni". Kod ovih drugih stvoren je strah od nestajanja, brisanja – posebice nacionalnog i kulturnog. Hrvatskom društvu nije nepoznata ova tema straha za nacionalno pred globalizacijom. Kod jednih se ona manifestira kao zabrinutost zbog sporoga ulaženja u europske i svjetske integracije, kod drugih kao briga za očuvanje nacionalnoga i lokalnog (kulture i tradicije, ali i političkih ingerencija). Mogu li diskusije hrvatskih "globalista" i "skeptika" pomoći pronalaženju funkcionalnih ekvivalenata zaštite nacionalno-kulturne razine, ili one nužno završavaju u politikantskom etiketiranju europejaca i tribalista? Ovim se člankom autor želi priključiti traženju odgovora, ali ne s namjerom opredjeljivanja za jednu od strana, već s namjerom opravdavanja postojanja toga razilaženja.

✉ Antun Šundalić, Ekonomski fakultet, Gajev trg 7,
31000 Osijek, Hrvatska. E-mail: antun.sundalic@os.hinet.hr

GLOBALIZACIJA KAO SUDBINA

397

Više nego ikada prije čovječanstvo je ujedinjeno barem u jednom – u strahu za svjetski mir. Sačuvati svjetski mir – postala je globalna tema na početku trećega tisućljeća. Globalnom je postala i tema svjetskoga terorizma. Globalna je postala i bri-

ga za okoliš. S druge, pak, strane već su dugo prisutni, kao globalni, problemi poput gladi i bolesti, siromaštva i nerazvijenosti, rasne i spolne nejednakosti. Osim problema koji danas ujedinjuju svijet, čini se da neki sretni događaji nemaju tu snagu. Nesreća izaziva samilost, sreća zavist; nesreća ujedinjuje, sreća razdvaja. Takva nas logika vodi zaključku "što gore, to bolje". Po mišljenju nekih upravo je to najbolji opis globalizacije i njezinih učinaka za veći dio država u svijetu.

Početne teze baš puno ne bistre oko značenja jednoga od danas najupotrebljavanijih pojmova, pojma globalizacije. Je li globalizacija naziv jednoga povijesnog razdoblja, ili je to samo obilježje nekoga razdoblja? Ako je globalizacija povijesno razdoblje, imamo više razdoblja globalizacije. Ako je, pak, globalizacija obilježje povijesnoga razdoblja, njime se pokrivaju različiti sadržaji, a time se mijenja i značenje pojma globalizacije u različitim razdobljima. Bilo kojim putem krenuli, shvatit ćemo da je, na primjer, globalizacija u XIX. stoljeću nešto vrlo različito od globalizacije iza osamdesetih godina XX. stoljeća.

Globalizacija se u XIX. stoljeću vezuje uz zemlje tzv. Atlantske ekonomije (OECD). U tim se zemljama globalizacijski bum može pratiti poslije 1851. godine, kad je postavljen podmorski telegrafski kabel koji je povezivao financijska tržišta Pariza i Londona. Slobodan protok kapitala preko državnih granica, masovne migracije, ujednačavanje životnoga standarda – neka su od obilježja globalizacijskih promjena u razdoblju od 1851. do 1914. godine (O'Rourke, 2000.: 5). Globalizacija, međutim, nije imala jednake učinke za sve. To je postiglo niz pitanja koja su aktualna i danas kad se globalizacija događa u drukčijim prilikama – političkim, ekonomskim i tehnološkim¹ – i kad su odgovori na ta pitanja svima poznati.

Na primjer: hoće li siromašne zemlje sustići bogate?; hoće li globalizacija pridonijeti približavanju među zemljama?; tko je gubitnik, a tko dobitnik u gospodarskim globalizacijskim procesima?; jesu li zemlje globalizacijski gubitnici reagirale na takav tijek promjena?;...? Takva vrsta pitanja implicira globalizaciju kao nepravedan proces koji proizvodi podjele na moćne i nemoćne, bogate i siromašne, razvijene i nerazvijene. To je u XIX. stoljeću najčešće tumačeno kao učinak neujednačene industrijalizacije koja je počivala na materijalnim resursima i ljudskoj radnoj snazi, organiziranima na, veberovski kazano, birokratskom racionalnom načelu i poduprtima protestantskom etikom. Kapitalizam je tako iz XIX. stoljeća globalizaciji dao sociokulturnu dimenziju, tj. globalizacija je ukupnost socioekonomskih procesa kojima je određen kapitalistički razvoj.

U dvadesetom je stoljeću kapitalizam imao više zapreka za nesmetano širenje. Uz dva svjetska rata, ideologiju fašizma i komunizma, kapitalizam je dobio i "materijaliziranog" super-

nika u socijalizmu. Blokovska je podjela svijeta gospodarske ambicije podredila vojnim savezima, naoružavanju i špijunaži. Kao slabiji suparnik, socijalizam je popustio pred visokom tehnologijom Zapada, slobodnim tržištem i transnacionalnim korporacijama, a to se manifestiralo početkom osamdesetih godina² dvadesetoga stoljeća, kad globalizacija postaje određujuće obilježje svjetskoga gospodarstva, politike i kulture.

Globalizacija postaje pojam kojim se označavaju sve promjene u razvoju kapitalizma, od brojnih procesa integriranja (gospodarskog, političkog, vojnog) u različitim dijelovima svijeta, do unificiranja mode u sociokulturno različitim podnebljima. Sve se te promjene prikazuju kao učinci globalizacije, kao njezine (ne)željene posljedice. A onda ostaje pitanje: što je pokretač tih globalizacijskih promjena, postoji li određeni cilj kojemu je globalizacija usmjerena, po kojim se pravilima ona događa?

Globalizacija može biti različito zamišljena: kao djelovanje s distance, kao zbijanje u prostoru i vremenu, kao ubrzana međuovisnost, kao skupljanje (smanjivanje) svijeta, kao globalna integracija (Held, McGrew, 2000.: 3), ali sasvim je jasno da ona više nije ono što se globalizacijom nazivalo u drugoj polovici XIX. stoljeća. Kao prvo, ona više nije ograničena na zemlje Atlanske ekonomske zajednice, drugo, ona se sve više dematerijalizira i treće, ona se sve manje oslanja neposredno na čovjeka, a sve više na moć visoke tehnologije. Stoga je moguće sadašnju globalizaciju označiti kao tehničko-tehnološki fenomen.

Globalizacijski je trend samo novi korak u razvoju kapitalizma koji sada usmjerava tehnologija, svojim mogućnostima i svojom racionalnošću, a ne više socijalizam kao politički i ekonomski suparnik. Dokle će globalizacijom čovječanstvo stići te koji će oblik dobiti nova stvarnost u bliskoj budućnosti, teško je precizno predvidjeti. Suvremene događaje valja razlikovati od povijesti, upozoravao je Hayek, po tome što ne znamo rezultate do kojih će dovesti. Jer, ono što se sada događa za sudionike nije povijest, to je nešto što vodi u nepoznato i vrlo je teško predvidjeti moguće posljedice (Hayek, 2001.: 41).

OPTIMISTIČKA ILI PESIMISTIČKA INTERPRETACIJA ZBILJE

"The large community is here and can no longer be avoided; perhaps it can be made better." (Modelski, 2000.: 53)

Uvijek se u povijesti nastojalo novu epohu prikazati boljom u odnosu na prethodnu, barem u nečemu. Najlakše je to bilo usporedbama rasta materijalnih dobara, novoga tehnološki savršenijeg oruđa, boljih mogućnosti medicinske zaštite, brže i jeftinije komunikacije i slično. Najčešće bi se kod toga izostavljala činjenica da sve to vrijedi samo za neke države i

društva, i samo za neke socijalne skupine u njima. Uz to, u glavnom se u takvim slikama civilizacijskoga razvoja nije željelo uspoređivati tamnu stranu "bolje" epohe. Teško bi se tada dvadeseto stoljeće s dva svjetska rata, staljinizmom, Vijetnamom i drugim sličnim devijacijama civilizacijskoga hoda moglo prihvatiti kao najbolje i najnaprednije.

Hegelova interpretacija povijesti kao "klaonice naroda" bila bi slika vječne tame ljudskoga roda da nije i onoga "napredovanja u svijesti o slobodi". To se napredovanje događalo u napetosti među krajnostima afirmiranja i negiranja ljudskoga i civilizacijskoga, kao sukob svijetla i tame, dobra i zla. I u dvadesetom stoljeću ta napetost nije umanjena. Hoće li globalizacija donijeti konačnu prevagu svega afirmativnog, ili će još produbiti postojeći jaz nejednakosti i ovisnosti siromašnih i nerazvijenih o svjetskim moćnicima?

Tvrđnja da je važno obilježje procesa globalizacije, njezino pogonsko gorivo, arogancija i nasilje, ratobornost i bezobzirnost, što se može pratiti od početka španjolske ekspanzije u Južnoj Americi, pa dalje, širenjem utjecaja razvijenih zemalja Zapada na prostore Amerike, Azije, Afrike i Australije, ne može biti podloga optimizmu. Učinci su takve globalizacije, prema mišljenju Modelskoga, dezintegracija svijeta, nasilje i katastrofa za brojne zemlje nerazvijenoga svijeta (Modelski, 2000.: 50-52). Sličnu interpretaciju nalazimo i kod S. Huntingtona, prema mišljenju kojega zapadno imperijalističko širenje svoj izvor ima u tehnologiji. Izum uređaja za navigaciju omogućio je pokoravanje dalekih prekomorskih naroda. Uspon je Zapada počivao na primjeni sile, pa se tako tvrdi da se ključ za zapadnjački uspjeh u stvaranju pravih svjetskih carstava između 1500. i 1750. nalazi u napretku organizacije, discipline i obuke u vođenju rata. To je razdoblje nazvano vojničkom revolucijom (Huntington, 1998.: 72).

S druge je strane moguće globalizaciju prikazati u ljepšem svjetlu nabrajajući koje su se sve mogućnosti otvorile svim zemljama svijeta. Tako se globalizacija naziva drugom modernizacijom koja se pokazuje u sljedećem:

1. u geografskoj ekspanziji uvjetovanoj međunarodnom trgovinom, globalnim tržištem novca i rastom transnacionalnih korporacija;

2. u revoluciji komunikacijske i informacijske tehnologije;

3. u univerzalnosti zahtjeva za ljudskim pravima;

4. u nastajanju globalne kulturne industrije;

5. u razvijanju postnacionalne, policentrične svjetske politike (rast uloge transnacionalnih aktera poput UN-a, NGO-a);

6. u postavljanju siromaštva kao svjetskog problema;

7. u naglašavanju problema destrukcije okoliša;

8. u ukazivanju na mjestimične transkulturne konflikte (Beck, 2000.: 102).

Različitost pristupa globalizaciji često se finalizirala polarizacijom na njezine apologete i protivnike. Tako se može govoriti o prvima kao globalistima i drugima kao skeptcima. D. Held i A. McGrew ukazuju na šest točaka u kojima se skeptici i globalisti razilaze:

1. *U samom konceptu*: skeptici tvrde da je posrijedi internacionalizacija i regionalizacija, a ne globalizacija; globalisti vide oblikovanje svijeta u ekstenzivnim i intenzivnim tijekovima koji premrežuju regije i kontinente.

2. *U nositeljima moći*: za skeptike to su i dalje nacionalne države te je posrijedi "intergovernmentalism"; za globaliste događa se erozija državnog suvereniteta i otklon od nacionalnih država, raste multilateralizam.

3. *U shvaćanju kulture*: skeptici vide uskrsnuće nacionalizma i nacionalnoga identiteta; globalisti ukazuju na pojavu globalne popularne kulture, na eroziju čvrstoga političkog identiteta i na hibridizaciju u kulturi.

4. *U ekonomiji*: skeptici govore o novom imperijalizmu uz pomoć regionalizacije i triadizacije (Europa, Amerika, Azija); globalisti o globalno informacijskom kapitalizmu, transnacionalnoj ekonomiji i novoj globalnoj podjeli rada.

5. *U pitanju nejednakosti*: za skeptike je rastuća podjela Sjever – Jug i nepomirljivi su sukobi interesa; globalisti vide rastuću nejednakost unutar i među društvima, ali i eroziju stare hijerarhije.

6. *U svjetskom poretku*: politički sukobi među državama i dalje postoje, pa se skeptici zalažu za međunarodno društvo država i politički komunitarizam; globalisti zagovaraju multilateralnu globalnu vladu, globalno civilno društvo, globalnu politiku i kozmopolitizam. (Held, 2000.: 37)

Ako nas neslaganje u navedenih šest točaka ostavlja u dvojbi je li na djelu globalizacija ili nešto drugo, ono nam ipak pomaže u uvjerenju da su se stare sheme u politici, gospodarstvu i komunikaciji uopće prestale primjenjivati. Nove sheme, zvane se globalizacija, internacionalizacija, regionalna i svjetska integracija i slično – potvrđuje stvarnost. Premda te potvrde nisu jednako prihvatljive za svaku državu, jer ne donose jednako dobra svakoj, one su neizbježne u uvjetima koji su postali globalni, koji su svijet učinili globalnim selom, kako je to opisao Marshall McLuhan. Globalno je gospodarstvo sve izraženije u rukama internacionalnih geoekonomske sila. Nacionalne političke institucije više ne kontroliraju gospodarska zbivanja koja su globalna i, kao takva, određujuća za zbivanja u lokalnim nacionalnim ekonomijama (Thurrow, 1997.: 127-131). Nove su prilike učinile aktualnom temu globalnoga svjetskog poretka u pitanju: a što je s lokalnim? Tako se među središnje sociološke dihotomije uvrstila i dihotomija lokalno/globalno (Back, 1998.: 63-77).

Treba li odnos lokalnoga i globalnoga promatrati kao suprotstavljanje ili kao dopunjavanje, kao uzajamno poništavanje ili kao uzajamno potvrđivanje? Donosi li uključivanje u elektronički prostor opasnost za lokalnu posebnost neke kulture time što je otvara svijetu, ili je time afirmira, čineći je šire poznatom?

Svjedoci smo lokalnih (nacionalnih) reakcija na globalizaciju, ne toliko na gospodarskoj razini, koliko na kulturno-političkoj. Iako je neosporna činjenica da je svjetska ekonomija danas u rukama skupine najrazvijenijih zemalja i da je ekonomija ključna poluga koja pokreće globalne procese (npr. uloga multinacionalnih kompanija u širenju tehnologije, kulture rada, potrošačkog mentaliteta, mode i sl.), periferne ekonomije traže za sebe djelić kolača na svjetskom tržištu, prilagođavajući se postojećim pravilima. No, u isto vrijeme u tim gospodarskim patuljcima javlja se strah za vlastiti identitet. Strah od brisanja nacionalne posebnosti osobito je izražen u malih naroda. On može izazvati kontradiktorne učinke. Zbog širenja mekdonaldiziranih vrijednosti svakodnevice, može doći, na jednoj strani, do (1) jačanja nacionalnoga identiteta i otpora prema vanjskom kao neprijateljskom, a na drugoj, pak, i do (2) komercijaliziranja lokalne egzotike, čime se samo potvrđuje uključivanje u globalne tijekove.

Biti "insider", nikako "outsider" – globalizacijski je imperativ prihvatljiv svim članicama svjetske zajednice. Tako se lokalnost (politička, nacionalna, kulturna) povlači pred globalnim. Lokalna uključenost i interakcija s distance – bitni su momenti za razumijevanje globalizacije danas (Giddens, 2000.: 92). Pritom se nimalo optimističkom ne pokazuje budućnost malih naroda, njihova uloga u toj globalnoj interakciji koja daje mogućnosti svima, ali prešutno priznaje da su te mogućnosti stvarna privilegija najmoćnijih. Sve se više potvrđuje opravdanom dalekovidna zabrinutost Friedricha A. Hayeka poslije Drugoga svjetskog rata, kad tvrdi: "Bit ćemo dobitnici ako uspijemo stvoriti svijet primjeren životu malih država" (Hayek, 2001.: 229). Taj je svijet danas krenuo u smjeru stvaranja velike zajednice. Ako se to više i ne može izbjeći, zadaća je, kako je istaknuto u rečenici G. Modelskoga s početka ovog poglavlja, učiniti tu zajednicu boljom, podnošljivom i prihvatljivom većini društava.

NEZGODAN TRENUTAK ZA HRVATSKU

Udruživanje radi preživljavanja bila je svojevrsna formula opstanka predmodernih zajednica. Postmodernu vrijeme pokazuje sasvim suprotnu formulu – pojedinac je svojim pravima i slobodama ispred kolektiviteta. Njegov opstanak/karijera je potvrda liberalne demokracije na kojoj se gradi globalni kapitalizam. I za najrazvijenija društva takav je obrazac života postigao zabrinjavajuće posljedice. U proteklih četrdeset godi-

na, upozorava Fukuyama, obiteljski se život u Americi izgubio kao osnovni oblik udruživanja. Također su u nestajanju i tradicionalni oblici udruživanja poput susjedstva, crkvenih organizacija i udruživanja na radnom mjestu, dok je istodobno na djelu porast općeg nepovjerenja, kriminala i sudskih parnica (Fukuyama, 2000.: 69). Solidarnost je sve više teorijska vrijednost koja nema socijalnu potvrdu ni u nacionalnim državama, a posebice ne u multikulturnom globalnom svijetu.³

Širenje ovoga trenda za manje razvijena društva izaziva još ozbiljnije poteškoće. Često se od gospodarski nerazvijenih i demokratski tek stasalih društava očekuje preskakanje neodživljenoga segmenta nacionalne povijesti, kako bi se uključila u svjetske integracije i prihvatila njihova pravila i kriterije. Nova su pravila bez sentimenta za nacionalno. Nerazvijena, pak, društva sebe vide upravo u povijesnoj veličini nacionalnog, kad već ne mogu biti nešto značajno u ekonomskom pogledu. Posthladnoratovski svijet je upravo otvorio prostor malim narodima da se traže, ako ne na gospodarskom, ideološkom i političkom području, ono barem na kulturnom, tvrdi Huntington. U traženju vlastitoga identiteta mali se narodi pozivaju na ono što im najviše znači: naslijeđe, vjeru, jezik, povijest, običaje i institucije (Huntington, 1998.: 44). Stoga se povijesna starost pretače u pravo da se čuje i glas malih. Takvo jačanje kulturnoga identiteta postaje svojevrsni otpor malih naroda globalizacijskom "brisanju" koje je vođeno tehnološkim i ekonomskim vrijednostima kreatora današnjega kapitalizma. Tu se može tražiti i pozicioniranje Hrvatske u suvremene svjetske tijekove.

Opisi novije hrvatske povijesti pokazuju nepostojanje kontinuiteta samostalnosti, političku podložnost volji izvana (od Beča i Pešte do Beograda) te ideološku polustoljetnu isključenost iz kapitalističkih tijekova (socijalizam). Modernizacija, koju su zapadnoeuropske države provodile u XIX. stoljeću, postigla je ne samo gospodarski napredak već i širenje građanskoga srednjeg sloja. Dok su time na Zapadu stvorene pretpostavke za liberalne ideje, na periferiji je političko pitanje ispred gospodarskoga. Hrvatske se političke stranke okupljaju oko pitanja cjelovitosti hrvatskoga teritorija, parlamentarnog uređenja, jednakosti u odlučivanju u okviru carstva. Dok se na jednoj strani razvija hrvatski nacionalizam, na drugoj se širi ideja jugoslavenstva (Tomašić, 1993.: 910-911). Politička nesloga i nesamostalnost učinili su da je modernizacija uzela svoj danak u siromašenju naroda i nebrizi za njegovu i ekonomiju i kulturu. Skupine od carstva privilegiranih rentijera nisu preuzele integracijsku ulogu nestaloga plemstva te nisu predstavljale oslonac stvarnoj modernizaciji (Rogić, 2000.: 326-331). Početkom je dvadesetoga stoljeća (1908.-1914.), ističe Pilar, u Hrvatskoj i Slavoniji nastupila velika kriza školstva.

Zbog državne nebrige i malih plaća učitelji su napuštali škole koje su se zatvarale. Brojna su sela ostala bez mogućnosti opismenjavanja svoje djece, što je vidan pokazatelj propadanja jednoga naroda (Südländ, 1990.: 328-29). Takvom stanju odgovara krležijanski opis balkanske predmodernosti: "... mi smo svi kao narod sifilistična, gubava, gladna, malarična, balkanska ušljiva, sirotinjska banda, koju bi trebalo prije svega ubajbočiti, a zatim kao prostačinu po hapsanama i kasarnama priviknuti najelementarnijim navikama pristojnog života, kada to za dvjesto godina Carske Granice još uvijek nismo naučili, a onda tek, eventualno, poslije dugih i dugih decenija školovanja, dopustiti bagri da postane željezničar, pandur, općinski pisar,..." (Krlježa, 1967.: 168).

Okolnosti novije povijesti nisu Hrvatskoj ostavile prostora za modernizaciju. Kao ni u doba carstva, tako ni u doba Karađorđevićeve monarhije, modernizacija nije bila namijenjena ovim prostorima. Ruralnost je bila dominirajuće obilježje hrvatskoga društva. Selo je zbijalo ljude u zajednicu tradicije i običaja, otvaralo ih prošlosti kršćanskoga obrasca života bez dodira s modernizacijskim procesima koji su u Europi razvijali liberalne obrasce življenja.⁴ Gospodska elita, koja se izdvojila, ističe Bičanić, kontrolirala je veze sela s vanjskim svijetom. Politički monopol držale su policijske vlasti, žandari i sreški načelnici, kulturne veze nadzirali su svećenici, gospodarski monopol držao je mjesni trgovac (Bičanić, 1996.: 118). Takvu nedoraslost vremenu tadašnje Europe nije riješila niti socijalistička vlast federativne Jugoslavije. Premda je industrijalizacija ubrzano smanjivala broj poljoprivrednoga stanovništva, urbanizirala društvo i razvijala izobrazbenu mrežu za sve slojeve društva, centralizirano vođenje države nije u društvu razvijalo vrijednosti na kojima je kapitalistički Zapad odživio modernizaciju – nije dopustilo razvijanje individualne autonomije koju čine aktivizam, racionalno novatorstvo i samodisciplina, po mišljenju Bergera (Berger, 1995.: 136). Posljedica je toga bilo apstraktno shvaćanje odgovornosti i slobode. Te su kategorije pripadale sustavu, a ne pojedincima.⁵ Izlaženje iz takvoga sustava 1990. nije jednokratani čin. Riječ je o procesu, tranziciji koja traži transformaciju politike i ekonomije, a ponajviše svijesti.

Stoga nije pogrešno tvrditi da se građanska kultura u hrvatskom društvu pokazuje kao sociokulturna praznina. Ako je građansko društvo izraslo i oblikovalo se na materijalnom bogaćenju, ono se danas održava na vlasništvu znanja. Stoga je zadatak popunjavanja ove sociokulturne praznine za Hrvatsku vrlo složen: potrebno je odživjeti materijalno bogaćenje i istodobno početi živjeti s novim realitetom – društvom znanja. Prošlo desetogodišnje razdoblje ne daje uporište optimizmu ni u jednom dijelu: materijalno je bogaćenje shvaćeno

ne kao transformacija gospodarstva sa širim implikacijama na podizanje ukupnoga društvenog standarda, već kao pravo i povlastica male skupine politički odabranih; znanje i stručnost u krivoj orijentaciji nacionalnoga gospodarstva nisu našli svoje mjesto te se mladi, kao naobraženi a suvišni kadar, sele u inozemstvo.

Takve su domaće prilike nestabilna podloga ulasku u europske i svjetske integracije. Imperativ integriranja globalno je nametnut svim narodima pod prijetnjom nepovoljnijih kriterija svih vrsta suradnje za one izvana. Ova se prijetnja u hrvatskoj politici pretvorila u polemiku koja je završavala etiketiranjem na tribaliste i europejce. Ne ulazeći u raspravu tko je bliži lokalnoj istini, oni koji tvrde da treba ostati svoj na svoyme, a ne prodavati se euru i dolaru, ili oni koji zagovaraju prosperitet Hrvatske upravo uključivanjem u regionalne i svjetske integracije, valja početi od teze da je udruživanje dvoje ili više sudionika dvosmjernan čin. Njime se propisuje što se daje i što se dobiva u integraciji. Pretpostaviti je da onaj koji više ulaže više i dobiva.

Upravo na tom omjeru razvijene i bogate države dobivaju svoje pozicije lidera i kreatora globalizacije na svim razinama. Fredric Jameson odvaja pet oblika globalizacije. U svakom od njih uočljiva je dominirajuća pozicija najrazvijenijih: 1. u tehnologijskom obliku (širenje informacijske i komunikacijske tehnologije), 2. u političkom obliku (upitnost utjecaja nacionalnih država), 3. u kulturnom obliku (standardiziranje svjetske kulture), 4. u ekonomskom obliku (dominiranje multinacionalnih kompanija), 5. u društvenom obliku (širenje kulture potrošnje i razbijanje tradicionalnih oblika društvenosti) (Jameson, 2000.: 89-95).

Ekonomski i tehnologijski oblik globalizacije, uz onaj politički, kulturni i društveni oblik, predstavljaju cjelinu strategije nametanja političke i financijske moći najrazvijenijih. Strah od gubitka identiteta većine malih na svim ovim razinama tako postaje globalna tema.

UMJESTO ZAKLJUČKA

Na Drugom vatikanskom koncilu (1962.-65.) upozoreno je na pet gorućih problema svjetske zajednice: dostojanstvo braka i obitelji, kulturni napredak, ekonomsko-socijalni razvoj, život političke zajednice, svjetski mir i zajednicu naroda (*Gaudium et spes*, 1986.: 685-757). U tom "predglobalizacijskom vremenu" crkveno viđenje problema bio je jasan nagovještaj smjera kojim kreće svjetska zajednica, predvođena kapitalističkom ekonomijom i kulturom. Tridesetak godina poslije, Ivan Pavao II. će reći da je taj svijet u civilizacijskoj krizi.⁶ Na krizu civilizacije odgovoriti treba civilizacijom ljubavi koju čine vrednote mira, solidarnosti, pravednosti i slobode (Ivan

Pavao II., 1994.: 58). Upravo je nedostatak ovih vrednota današnje uporište kritike globalizacijskih procesa. U izvješću posebne komisije UN-a za razvoj upozorava se na etički neprihvatljivo žrtvovanje pravde i ljudskih prava profitu. Zagovara se potreba stvaranja čvrste vlade na lokalnoj, nacionalnoj, regionalnoj i globalnoj razini koja će ne samo sačuvati globalno tržište, već i prostor za čovjeka, zajednicu i prirodne resurse (UNDP Report, 2000.: 342).

Kad se o tim vrijednostima govori na svjetskim forumima, oni dobivaju dimenziju globalne zabrinutosti za stanje u svijetu. Međutim, kad se o njima raspravlja lokalno, na nacionalnim razinama, vrlo se često događa polarizirano viđenje problema. Tako će, na primjer, podizanje životnoga standarda u nekoj nacionalnoj državi biti puno veća briga i cilj gospodarskoga razvoja nego što će to biti briga za kršenje ljudskih prava u nekoj drugoj državi. No, kad se uključivanje u gospodarske integracije veže uz određene ustupke u razvoju nacionalnoga gospodarstva i uz slabljenje utjecaja političke vlasti dotične države, javljaju se otpori i neslaganja. Iako je dobit na gospodarskom području važna za život nacije, ona se ne prihvaća bezuvjetno kad se traže određeni ustupci političke naravi. Najčešće se to pretvara u brigu za nacionalni identitet, u strah od unificiranja kulture, zaborava tradicije i veličine nacionalne povijesti.

Oživljavanje etničkih elemenata i nacionalističkih stajališta danas je vrlo prisutno u istočnoj, ali i zapadnoj Europi.⁷ Nacionalni identiteti su predmet stalnih promjena, ističe Jan Such. Nekadašnji "horizontalni odnos" suradnje među državama zamijenjen je procesima integracije i globalizacije, odnosom "vertikalnog sukobljavanja" sa sveeuropskim identitetom višega reda. Gospodarska racionalizacija postaje važnija od neusklađenosti na drugim područjima među nacijama i državama (Such, 2000.: 84-86).

Gospodarska se racionalizacija, kao ekonomska dimenzija globalizacije, postavlja iznad ostalih dimenzija, posebice iznad kulturne. Ona se uzima kao temelj na kojemu su izrasle sve druge veze i odnosi među društvima i državama. No, upravo kulturna dimenzija globalizacije izaziva najveći otpor i "neposluš" među narodima, što je svakako ozbiljna zapreka nesmetanom gospodarskom širenju multinacionalnih kompanija. Jer, otpor unificiranju navika, vrijednosti i stila življenja kao putu u globalnu kulturu posljedica je mobiliziranja nacionalnih osjećaja za lokalne vrijednosti. Globalna kultura, kao ona koja nema memorije, koja je eklektička, univerzalna, bezvremena i tehnička,⁸ samo daje vitalnost patriotizmu, nacionalizmu, politizaciji kulture, angažiranju intelektualaca, čime se naglašava vrijednost lokalnoga (tradicije, religije, kulture, zajedništva), a odbacuje dehumanizirana standardizacija i komercijalizacija globalnoga (Smith, 2000.: 240-245).

Takvi otpori globalizaciji pokazuju da uporište za svoje teze imaju i globalisti i skeptici. Dok su ekonomska i tehnološka dimenzija globalizacije lakše probavljive, njezina je kulturna dimenzija, iako je ona samo izdanak i potvrda prve dvije, u stalnom preispitivanju i osporavanju. Globalizaciju je danas nemoguće osporiti, no njezini su učinci često uzrok podjela koje manifestiraju nezadovoljstvo i nacionalnih država, kulturnih i religijskih saveza, društvenih skupina, pa i pojedina. Bilo da je riječ o globalizacijom izazvanom neujednačenom bogaćenju država, o dominaciji engleskoga jezika, o "amerikanizaciji" stila života i drugom, globalizaciju se shvaća kao nepravedan proces koji ne proizvodi opće dobro. Nimalo realistički, gotovo utopijski zvuči teza da je moguće globalizaciju usmjeriti na stvaranje općega dobra, posebice kad je riječ o popravljaju položaja nerazvijenih i tranzicijskih zemalja, siromašnih i slabih (Zsifkovits, 2001.: 113-14). Globalna etika još je uvijek samo načelno zagovarana u forumima koji odlučuju, a njezine su vrijednosti uglavnom samo veza brojnih nevladinih organizacija u svijetu.

Hrvatska, kao jedna od postsocijalističkih tranzicijskih zemalja, globalizaciji ne može izbjeći. Pitanje je samo kako se može boriti s njezinim posljedicama. Svijest o gospodarskoj i tehnološkoj slaboju poziciji u odnosu na europske razvijene zemlje ne ostavlja hrvatsku javnost ravnodušnom kad je riječ o nacionalnom identitetu i nacionalnim vrijednostima. Slična je situacija i u drugim malim zemljama, upozorava Valković (Valković, 2001.: 144). Time je otvoren prostor i skepticima i globalistima. Svaka strana ima argumente kojima može drugu stranu prikazati upitnom. Takav je diskurs poželjan ako ide za traženjem rješenja koja neće biti politikantsko-mandatna, već šire društveno važna. Pretpostavka ovom posljednjem je postojanje kritične mase društva koja je upoznata i s "grijesima" globalizacije i s njezinim "dobrim ponudama" u integracijama.

BILJEŠKE

---

¹ Danas se govori o četiri dimenzije globalizacije: svjetska kapitalistička ekonomija, nacionalno-državni sustav, svjetski vojni poredak i međunarodna podjela rada (Giddens, 2000.: 94-97).

² Neki autori, poput D. Helda i A. McGrewa, ističu da je globalizacija svoje zlatno doba započela ranih sedamdesetih godina XX. stoljeća.

³ "Sve dok je u pitanju pomoć ljudima čije su nam životne navike i načini mišljenja bliske,... mi smo obično spremni na neke žrtve. Ali kada predložimo probleme koji bi nastali ekonomskim planiranjem čak i razmjerno malog područja poput Zapadne Europe, vidjeli bismo da moralni temelji za takav pothvat potpuno nedostaju." (Hayek, 2001.: 219)

⁴ Predmodernost stanje u hrvatskom društvu tridesetih godina dvadesetoga stoljeća pokazuju podaci po kojima više od 70 posto stanovništva živi od poljoprivrede. U Hrvatskoj i Slavoniji je 1931. bilo

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 11 (2002),
BR. 2-3 (58-59),
STR. 397-411

ŠUNDALIĆ, A.:
GLOBALIZACIJSKO...

oko 404 000 poljoprivrednih gospodarstava. Od toga ih je čak 36 posto imalo posjed manji od 2 ha, a samo 5,7 posto posjeda je bilo veće od 10 ha (Mirković, 1950.: 31). Usporedbe radi, valja navesti podatke koji se odnose na 1830. u Europi: Engleska je tada imala 33 posto zaposlenih u poljoprivredi, Njemačka 30,5 posto, Francuska 38 posto (Mirković, 1937.: 67).

⁵ Individualna je autonomija, prema mišljenju Bergera, ne samo psihička stvarnost (doživljaj identiteta) i ideja (razvijana u povijesti) već i funkcioniranje skupa institucija društva koje tu autonomiju omogućavaju (Berger, 1995.: 118).

⁶ Na civilizacijsku su krizu upozorile siromašne zemlje u raspravi o globalizaciji na Generalnoj skupštini UN-a u jesen 1999., kada su istaknule glavne grijehe globalizacije: zaostajanje globalnoga rasta zemalja u razvoju, ugroženost socijalne i ekološke održivosti, ugroženost međunarodne sigurnosti, povećanje ekonomskih i socijalnih razlika, ugroženost demokracije i ljudskih prava, ugroženost kulturnoga identiteta naroda u globalnom svijetu (U. Dujšin: Globalizacija: početak uzmaca, *Privredni vjesnik*, Vol. 48, No. 3213/2001.).

⁷ J. Habermas ističe da je nacionalizam koji je počeo živjeti u Zapadnoj Europi poslije Francuske buržoaske revolucije, predstavljao poseban moderni oblik kolektivnoga identiteta. Njegova se građanska forma razvija u europskim društvima podjednake gospodarske razvijenosti. Taj je nacionalizam obilježen profanošću i neovisnošću o Crkvi i religiji, zajedništvom kulturne baštine jezika, književnosti i povijesti, ali i napetošću između univerzalističkih vrijednosti i demokracije, s jedne strane, i partikularizma nacije koja se razgraničava prema van, s druge strane (Habermas, 2001.: 128). Navedena obilježja susrećemo i u probuđenom nacionalizmu s kraja dvadesetoga stoljeća, a posebice se ističe otpor nacionalizma prema globalizacijskom univerzalizmu koji marginalizira značenje nacionalne kulturno-povijesne posebnosti.

⁸ A. D. Smith navodi više razina na kojima je moguće shvaćati "globalnu kulturu": kao izobilje standardiziranih roba, kao krpariju denacionaliziranih etničkih ili narodnih motiva, kao seriju generalizacija "ljudskih vrijednosti i interesa", kao uniformirani "znanstveni" govor značenja, kao međuovisni sustav komunikacija čiji su oblici materijalne osnove za sve druge komponente i razine (A. D. Smith, 2000.: 239).

LITERATURA

Back, L. (1998.), *Local / Global*. U: C. Jenks (ur.), *Core sociological Dichotomies*, London, SAGE Publications, str. 63-77.

Beck, U. (2000.), *What is Globalization?*. U: D. Held, A. McGrew. (ur.), *The Global Transformations Reader*, Cambridge, Polity Press, str. 99-103.

Berger, P. L. (1995.), *Kapitalistička revolucija*, Zagreb, Naprijed.

Bićanić, R. (1996.), *Kako živi narod – život u pasivnim krajevima*, Zagreb, Pravni fakultet & Globus.

Fukuyama, F. (2000.), *Povjerenje*, Zagreb, Izvori.

Gaudium et spes, Pastoralna konstitucija o Crkvi u suvremenom svijetu (1986.). U zborniku: *Dokumenti Drugog vatikanskog koncila*, Zagreb, Kršćanska sadašnjost, str. 619-762.

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 11 (2002),
BR. 2-3 (58-59),
STR. 397-411

ŠUNDALIĆ, A.:
GLOBALIZACIJSKO...

Giddens, A. (2000.), *The Globalizing of Modernity*. U: D. Held, A. McGrew (ur.), *The Global Transformations Reader*, Cambridge, Polity Press, str. 92-98.

Habermas, J. (2001.), *Povijesna svijest i posttradicijski identitet*. Zapadna orijentacija Savezne Republike Njemačke, Zagreb, *Politička misao*, Vol. 38, No. 2 (2001.), str. 125-136.

Hayek, F. A. (2001.), *Put u ropstvo*, Zagreb, Kruzak.

Held, D., McGrew, A. (2000.), *The Great Globalization Debate: An Introduction*. U: D. Held, A. McGrew (ur.), *The Global Transformations Reader*, Cambridge, Polity Press, str. 1-46.

Huntington, S. (1998.), *Sukob civilizacija i preustroj svjetskog poretka*, Zagreb, Izvori.

Ivan Pavao II. (1994.), *Tertio millennio adveniente*, Zagreb, Kršćanska sadašnjost.

Jameson, F. (2000.), *Globalizacija i politička strategija*, Zagreb, *Politička misao*, Vol. 37, No. 4 (2000.), str. 89-104.

Krleža, M. (1967.), *Zastave II.*, Zagreb, Zora.

Mirković, M. (1950.), *Ekonomika agrara FNRJ*, Zagreb.

Mirković, M. (1937.), *Održanje seljačkog posjeda*, Zagreb, Hrvatska naklada.

Modelski, G. (2000.), *Globalization*. U: D. Held, A. McGrew (ur.), *The Global Transformations Reader*, Cambridge, Polity Press, str. 49-54.

O'Rourke, K. H., Williamson, J. G. (2000.), *Globalization and History*, Cambridge, The MIT Press.

Rojić, I. (2000.), *Tehnika i samostalnost*, Zagreb, Hrvatska sveučilišna naklada.

Smith, A. D. (2000.), *Towards a Global Culture?* U: D. Held, A. McGrew (ur.), *The Global Transformations Reader*, Cambridge, Polity Press, str. 239-247.

Such, J. (2000.), *Nacionalni identiteti naspram europskog identiteta*, Zagreb, *Politička misao*, Vol. 37, No. 4 (2000.), str. 83-88.

Südländ, L. V. (1990.), *Južnoslavensko pitanje*, Varaždin, Hrvatska demokratska stranka.

Thurow, L. (1997.), *Budućnost kapitalizma*, Zagreb, MATE.

Tomašić, D. (1993.), *Hrvatska u europskoj politici*, Zagreb, *Društvena istraživanja*, Vol. 2, No. 6 (1993.), str. 907-926.

UNDP Report 1999. (2000.), *Globalization with Human Face*. U: D. Held, A. McGrew (ur.), *The Global Transformations Reader*, Cambridge, Polity Press, str. 341-347.

Valković, M. (2001.), *Značenje socijalnog nauka Crkve u tranzicijskim zemljama*. U: S. Baloban (ur.), *Gospodarsko-socijalni izazovi u tranzicijskim zemljama*, Zagreb, Institut društvenih znanosti I. Pilar, str. 125-153.

Zsifkovits, V. (2001.), *Globalizacija i etika*. U: S. Baloban (ur.), *Gospodarsko-socijalni izazovi u tranzicijskim zemljama*, Zagreb, Institut društvenih znanosti I. Pilar, str. 105-123.

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 11 (2002),
BR. 2-3 (58-59),
STR. 397-411

ŠUNDALIĆ, A.:
GLOBALIZACIJSKO...

Globalisational Obliteration – For or Against?

Antun ŠUNDALIĆ
Faculty of Economics, Osijek

The globalisational phenomenon has its long history, and in the last two centuries we have acknowledged at least two interpretations of globalisation. While, for example, the 19th century experienced globalisation as a sociocultural phenomenon whose central position was occupied by the human work force, migrations initiated by industrialisation, and material resources, towards the end of 20th century globalisation is a technical-technological phenomenon determined by technical potential and the resulting demands of political, economical, military and cultural global networking. This second meaning permeates today's world. Internationalised politics, corporational management, McDonaldised culture – are key features of contemporary capitalism, subsumed under the globalisational processes of building a new world. In it there are the "builders" and the "built-in". Among the latter the fear of disappearance and obliteration is emerging – especially of the national and cultural. The Croatian society is well acquainted with this topic of fear for the national from globalisation. Some experience it as a concern due to the slow process of joining the European and global integrations, others as a concern for preserving the national and local (culture and tradition, but also political authority). Can the discussions between Croatian "globalists" and "sceptics" help in finding functional equivalents for protecting the national-cultural level, or do they necessarily end up in the petty-political labelling of Europeans and tribalists? With this article the author wishes to join in the search for answers, not with the intention to take sides, rather to justify the existence of these differences.

Auslöschung durch Globalisierung – ja oder nein?

Antun ŠUNDALIĆ
Wirtschaftswissenschaftliche Fakultät, Osijek

Das Globalisierungspänomen hat eine lange Tradition, und im Hinblick auf die letzten zwei Jahrhunderte kann man von mindestens zwei verschiedenen Auffassungen von Globalisierung sprechen. Während etwa im 19. Jahrhundert Globalisierung ein soziokulturelles Phänomen war, in dem zunächst der Mensch als Arbeitskraft, ferner die durch die Industrialisierung ausgelösten Migrationsbewegungen sowie die Förderung von Rohstoffen im Mittelpunkt standen, ist die Globalisierung am Ende des 20. Jahrhunderts ein technisch-

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 11 (2002),
BR. 2-3 (58-59),
STR. 397-411

ŠUNDALIĆ, A.:
GLOBALIZACIJSKO...

technologisches Phänomen, das bedingt ist durch den technologischen Fortschritt und den daraus hervorgehenden Bedürfnissen, die Welt im politischen, wirtschaftlichen, militärischen und kulturellen Sinne zu vernetzen. Die heutige Welt ist bestimmt von Globalisierungstrends dieser zweiten Art. Internationalisierung der Politik, Korporations-Management, McDonald's-Kultur – dies sind die Hauptmerkmale der modernen kapitalistischen Gesellschaft, die auf die Globalisierungsprozesse beim Aufbau einer neuen Weltordnung zurückgeführt werden. In dieser neuen Welt gibt es nun einerseits diejenigen, die "bauen", und andererseits diejenigen, die "eingebaut" werden. Bei Letzteren meldet sich die Angst des Verschwindens, des Ausgelöscht- und Aufgesogen-Werdens – insbesondere was die nationale und kulturelle Identität anbelangt. Der kroatischen Gesellschaft ist diese Angst vor der Globalisierung und dem Verlust der nationalen Identität durchaus bekannt. Bei den einen offenbart sie sich als Besorgnis angesichts des verzögerten Anschlusses an europäische und internationale Integrationen, bei den anderen als Sorge um die Bewahrung der nationalen und lokalen Identität (Kultur und Tradition, aber auch politische Ingerenzen). Können die Diskussionen zwischen kroatischen "Globalisten" einerseits und "Skeptikern" andererseits helfen, funktionale Äquivalente zum Schutz des national-kulturellen Bereichs zu finden, oder laufen sie notwendig darauf hinaus, dass man sich gegenseitig als europäisch Orientierte und Tribalisten etikettiert? Mit diesem Beitrag möchte sich der Verfasser der Suche nach einer Antwort anschließen, ohne sich jedoch auf die Seite einer der Parteien zu schlagen, sondern in der Absicht, eine Rechtfertigung für das Bestehen dieser abweichenden Meinungen zu finden.